

Giedrė JANKEVIČIŪTĖ

LAIŠKAI Į TREMTĮ

STASIO UŠINSKO IR VITALIJOS BLAŽYTĖS SUSIRAŠINĖJIMO FRAGMENTAI

LETTERS FROM EXILE. EXTRACTS FROM THE CORRESPONDENCE BETWEEN
STASYS UŠINSKAS AND VITALIJA BLAŽYTĖ

Stasys UŠINSKAS (1905–1974) was a classic of 20th-century Lithuanian art, and a proponent of Modernism. Alas, there is no comprehensive analysis of his work, and little is known about how his life affected his work and inspired his technique or his changes in style. That is why his letters to Vitalija BLAŽYTĖ (1926–1999), his student, muse, lover and second wife, have such a unique value. The correspondence lasted from 1948 to 1951, when Blažytė and her mother were incarcerated in one of Stalin's gulags. The letters helped Blažytė to get to know Ušinskas, and provided an insight into his work in the 1940s and the problems and realities of his professional life. The correspondence reveals a lot about the little-known and hardly analysed reality of postwar daily life. It shows that state-imposed ideology did not play a big part in most people's lives: they loved, dreamt, had fun, read prewar books, exchanged knowledge and ideas that were not talked about in public, and listened to music that provided an escape from the restrictions of the Soviet world. The correspondence between Stasys Ušinskas and Vitalija Blažytė was prepared by the art historian Giedrė JANKEVIČIŪTĖ.

Stasys Ušinskas (1905–1974) – vienas XX amžiaus Lietuvos dailės klasikų, pripažintas modernizmo protagonistas. Tačiau iki šiol nėra išsamiai ištirta šio įvairiapusio menininko gyvenimas ir kūryba, mažai žinoma ir jo biografija, gyvenimo faktai, paveikę kūrybą, įkvėpę vaizdavimo motyvus, inspiravę stiliaus pokyčius. Vien dėl to ypatingą vertę įgyja Vitalijai Blažytei (1926–1999) – Ušinsko studentei, pokario metų jo mūzai ir mylimajai, antrajai žmonai, laiškai, rašyti 1948–1951 metais į Stalino gulagą, kur Blažytė atsidūrė su motina¹. Laiškus išsaugojo adresatė, juos skelbti leido dabartinė laiškų savininkė Blažytės ir Ušinsko dukra Rasa Ušinskaitė. Jie iliustruojami dokumentinėmis fotografijomis iš to paties archyvo ir laiškuose minimų kūrinių reprodukcijomis. Deja, Blažytės laiškai Ušinskui neišliko, ne visas ir Ušinsko rašytų laiškų korpusas.

Vitalija Blažytė gimė Kaune 1926 metų sausio 9 dieną plentų inžinieriaus Kazio Blažio šeimoje. 1943 metais ji baigė Kauno „Aušros“ mergaičių gimnaziją ir pradėjo dirbti sekretore Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. 1944-aisiais įstojo į VDU Technologijos fakulteto chemijos skyrių, pasimokė du semestrus. Kitais metais pateikė prašymą priimti ją į Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto (toliau – KTDDI) skulptūros specialybę, tačiau persigalvojo ir studijavo Monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos specialybę². 1948-ųjų birželio 20-ąją KTDDI direktoriaus įsakymu III kurso studentė Vitalija Blažytė, „kaip neatvykusi į paskaitas, darbus ir egzaminus“, buvo išbraukta iš studentų sąrašų³. Prasidėjo naujas jos gyvenimo etapas, kurio Blažytė labai bijojo, nes jau buvo suimtas jos brolis Kazys. Baimė pasitvirtino: toks pats likimas ištiko ir kitus šeimos narius. Neprarasti meilės pasirinktai profesijai ir vilties tapti dailininke tremtinei padėjo jaunatviškas optimizmas, bet taip pat ir iš Kauno periodiškai ją pasiekiantys jos autoriteto ir mylimojo Stasio Ušinsko laiškai.

Laiškai Blažytei, visų pirma, padeda pažinti Ušinską, suteikia įdomių faktų apie penktojo dešimtmečio jo kūrinius ir

profesinio gyvenimo realijas bei problemas. Tai ir vertingas KTDDI istorijos šaltinis, leidžiantis pajusti mokykloje tvyrojusią įtampą, pastangas bent kiek praplėsti nuolat siaurinamas kūrybinės erdvės ribas, juntamą nuosmukį, kurį Ušinskas lakoniškai įvardija nedatuotame 1948-ųjų vasaros pabaigos laiške: „Šiaip mokyklos kieme dabar tik karvės ganosi“. Tačiau svarbiausia, kad laiškuose daug žinių apie mažai žinomą ir mažai analizuotą pokario realybę, liudijančią, jog to meto tikrovė nebuvo perdėm ideologizuota, kiaiurai persmelkta valdžios kontrolės ir sovietizacijos: žmonės mylėjo, svajojo, pramogavo, skaitė iki karo spausdintas knygas, keitėsi į viešąją erdvę nepatenkančia informacija, klausė muzikos, kuri padėdavo išsiveržti iš ankšto sovietinio pasaulėlio. Žinoma, laiškuose netrūksta ir to meto skurdo, įtampos, baimės, nerimo, nežinios ženklų. Užsimenama apie dailininkų intrigas, ekonominius sunkumus, ideologinę cenzūrą ir paprastą buitinių pavydą, kurį Ušinskas pajuto, pavyzdžiui, tada, kai laimėjo konkursą sukurti dovaną Stalinui jo 70-mečio proga.

Publikuojant laiškų korpusą, pateikiamas transkribuotas tekstas, o perteikti jų grafinį pavidalą nesiekta. Ušinsko rašysena gana aiški, nors skubota, dažniausiai jis menkai paisė sintaksės ženklų, dalis laiškų neduoti arba datuoti su klaidomis. Patikslinti arba nustatyti laiškų parašymo laiką padėjo juose minimos realijos. Tikslios arba hipotetinės datos nurodomos kiekvieno laiško pradžioje. Kad būtų lengviau suvokti teksto turinį, sudėti būtini skyrybos ženklai.

Laiškų kalba netaisyta, išskyrus akivaizdžias rašybos klaidas (*gryžti* → *grįžti*, *siūsti* → *siųsti*, *mažiausei* → *mažiausiai*, *nesamonės* → *nesąmonės* ir pan.). Tais atvejais, kai rašyba veikiausiai atspindi tarties savitumą, paliekamas originalo variantas. Palikta ir didžiųjų raidžių vartosenos įvairovė.

Laiškus transkribavo Giedrė Jankevičiūtė, transkripciją tikslino ir redagavo Audra Kairienė. Parengti paaiškinimus padėjo Rasa Ušinskaitė.

Giedrė JANKEVIČIŪTĖ

Stasys Ušinskas savo studijoje. Apie 1948. Rasos Ušinskaitės archyvas

1948, birželio 24 d.

(Mėnuo pažymėtas romėniškais skaitmenimis: II – vasaris, bet pagal turinį turėtų būti VI – birželis, nes laiškas, jo autoriaus teigimu, rašytas KTDDI diplominių darbų gynimo dieną, t. y. birželio 22-ąją, nors datuotas 24 diena)

Mano Miela,

Atleisk už netvarkingumą laiško. Vakar buvau blogam ūpe, tau negalėjau rašyti, šiandien dar blogesniau. Žinai, Vituk, pas mus šiandien diplomantų gynimas ir Mackevičius vos ant 4 važiuoja ne dėl to, kad jis Mackevičius, bet dėl to, kad aš formalistas⁴.

(Šone vertikalčiai prierašas) tavo laiškas atėjo maždaug per 10 dienų.

Liūdna, Viti, kad tavęs nėra. Nežinau, ar aš nerviniai atlaikysiu šitą įvykį⁵. Aš nieko gyvenime neturėjau ir neturiu vėl dabar. Buvo pasaka, kuri akimirksniu dingo. Tu man kaip tai buvo visa, dabar taip tuščia, kaip niekuomet nebuvo. Per tą laiką, kaip tu dingai, tik šiandien buvau pas Konradą⁶ ir 12 val. rašau tau laišką. Visi klausia, kodėl aš toks piktas, ką aš noriu suėsti. Šiandien pas Konradą nebuvo šnekos su Kęstučiu⁷, tik pasisveikinom ir jis griežė tamsoj. Visi gėrė ir gėrė, tik aš dabar blaivas ir jeigu geriu, aš vienas geriu.

Palys⁸ grįžo, jis buvo pavogtas vieno direktoriaus rusų tautybės, bet jį atgal atvogė Narbutaitė, Gabrėnaitė ir kitos mergaitės ir atgabeno man dirbtuvėn⁹. Dabar jis gieda vėl ant mokyklos laiptų. Aš, žinai, „dirbu“ kompoziciją ir gal ją baigsiu laike penkių metų, ir išeinu kasdien vakarais vienas pavaikšioti ant Neries pakrantės. Tu parašyk man, Vituli mano, aš niekur neišvažiuosiu dabar ir neatostogausiu. Tam

aš nesu pratęs. Jeigu tu būtum buvus, gal būt kitaip padaryta. Jeigu išvyksiu, tai į Leningradą, bet prieš tai tau parašysiu, kad rašytum man Krukaitės ar kito vardu¹⁰, bet dabar rašyk tiesiai man, jeigu tu galėsi. Pasimatysim, Viti. Aš tuo klausimu darysiu pastangas, blogiausiu atveju aš, žiemą šiek tiek uždirbęs, kitą, t. y. ateinančią, vasarą atvažiuosiu pas tave, jeigu tu sutiksi, mano Viti. Blogai įvyko, mano miela, tu galėjai ir paskiau nuvykti pas tavo mamytę, sakysim, mokslo metų pabaigoj, kam taip reikėjo skubintis¹¹. Žinau, Vituk, tavo padėti ir nujaučiu, ką tu neigsi, tu man būk atvira, svarbiausiai išlikti sveikam, nenustoti lygsvaros, aš materialiai stengsiuos tau pagelbėti nors minimumu. Vituk, neturėk prieš mane ambicijos ir aš prieš tave nenoriu tuom pasireikšti. Apie tave mes kalbam su Stroliu, Šileika, Narbutaite, Krukaite¹². Tu esi mūsų tema. Man tu esi viskas, bet aš su tavim negaliu dabar kalbėti nei matytis ir nežinau, kiek aš tai[p] galėsiu laikytis.

(Prierašas šone vertikalčiai) Ką tikėjau į Paštą ir Raja¹³ padavė kitą tavo adresą¹⁴.

Tu man siuntei keturis laiškus, aš pirmo negavau, Krukaitė man nepadavė, mili[j]onus ačiū, Viti. Kada tu dingai, man šeštadienį popiet pranešė Šileika, aš temstant nuvykau į Stotį, kol susigaudžiau, kur tu, atėjo naktis.

Sekmadienį labai blogas įvykis, maniau (?), tave atimti nepasisekė. Parvykus namuose radau tokią pat suirutę ir tas tęsėsi ligi nakties. Pirmadienį anksti rytą atvykau Palemonan, viskas buvo dingę¹⁵. Parašysiu tau už kelių dienų ant tvarkingesnio popierio nors. Sudiev, Viti, linkėjimų tavo mamai, nors, atleisk, galėjai mane kada nors supažindinti, linkėjimų Cipliausui¹⁶. Leisk dar kartą apkabinti ir ilgą bučkį. Stasys

Stasio Ušinsko 1948 m. birželio 24 d. laiškas Vitalijai Blažytei.
29,2 × 17,7 cm. Rasos Ušinskaitės archyvas

1948, rugpjūčio 2 d.

Mielas Viti

Atleisk tu man už popieri, tu žinai, koks aš išsiblaškęs, neįsigijau geresnio popierio laišku. Dėkingas Tau, Vituk, už linkėjimus, iš kur tu žinai mano gimimo datą, tas jau man neiššifruojama¹⁷. Tau per retai rašau, bet, žinai, toki monotoni-ja, kad nėra nei kas rašyti. Vakar pas mus buvo diplominių išleistuvės, visi nusigėrė¹⁸. Aš vėlai grįžau iš Panemunės¹⁹, tai išgėrime nedalyvavau. Aš baisiai nemėgstu girtų, kai aš pats negirtas, o, be to, dabar dirbinėju kompoziciją, tu žinai, kad aš tada pasnikauju. Aš negaliu priprasti, kad nėra tavęs, ir tankiai man rodosi, kad tu turi eiti gatvė, ir apsigauanu. Kas savaitę vieną kartą važiuoju į Panemunę ir pasižiūriu iš auto-buso lango, gal tu savo kieme vaikštai, tavo namuko langas vidurinis visą laiką atdaras²⁰. Nežinau, ar tau Raja nusiuntė charakteristiką. Mes kelis kartus apkalbėjom su ja, gal tave išleistų gyventi miestan, pav.[ydzui], į Krasnojarską arba Kucerovo, ir po nekurio laiko galėtum pamažu įsigyti smuką ir pagriežti Bachą – vieną iš jo fugų²¹. Sakų rinkimo profesio-jų²² tu, Viti, žūsi, bijau, kad tu nežūtum. Gal tave kaip meni-ninkę teatralę išleistų gyventi kitoj apylinkė²³. Žinoma, jeigu reikėtų viršininkui koks mažas kyšys arba šioki toki dovana.

Ar tu tuo dalyku nesidomauji, o gal tas neįmanoma. Kamins-ko²⁴ adresą atsiųsiu vėliau Ciplijauskui, dabar nesutinku jo motinos, o adresą kažin kur nudėjau, perduok jam linkėjimus nuo manęs.

(Priešai abiejose paraštėse vertikaliai) Ką tik gavau kitą laišką iš tavęs, kad tu labai dirbai, tu pervargus, Viti, aciū už portretą, niekur nevažiuoju, bijau iškepti, nes labai karšta, tu tai tikrai iškepsi per tokius karščius.

Nelabai pasisekė diplominis darbas Mackoniui, jis išva-žiavo keturiais tiktai²⁵. Iš Vilniaus atvyko komisija ir jis ken-tėjo už mano nuodėmes. Daug tuo klausimu reikėtų rašyti. Tiek to, dabar dreba sekanti: Stoškus²⁶ ir kiti, kuriems kitais metais tas pat laukia.

Tau, Viti, išsiunčiau 300 rublių bandymui, tu parašyk, kada gausi, ir bendrai, ar gausi. Išsiunčiau liepos 26, rodos.

Man bendrai norėtųsi, kad tau pamaži galėčiau prisiųsti pinigų, kad galėtum įsigyti smuką ir kad vėliau tau, jeigu ga-lėsi paimti, kad galėtum susidaryti rezervą²⁷.

Pas mus dabar gana karšta, tai vakarais klausaus naujie-nas, norėdamas sužinoti, kiek karščio pas tave. Vis tik, Viti, pasisaugok, kad neiškeptum, ir nepersistenk, aš žinau tavo charakterį, tu kaip darbštus žmogus gali save sunaikinti.

Tavo vitražiniai darbai – lempos – nuėjo turbūt niekais, pažiūrėsiu rudenį. Šaltenis, iš kurio Virakas²⁸ turėjo gauti at-lyginimą už darbus, išvažiavo kartu su Jumis ar šiaip dingio. O Virakas pasirašė sąskaitą iš anksto, kad pinigus gavo. Taigi aš kalbėjau, kad Virakas ką nors pakombinuotų, bet vienas finansiniai nepasiduoda, tiek to, Viti, nedideli pinigai.

Sudie, Viti, tu man linkėjai laimingesnio gyvenimo. Jis nėra laimingesnis, tu ne viską žinai. Visuomet viskas nucina niekais ir aš nebetikiu kokiomis laimėmis ar šiaip panašaus. Norėčiau tik tave dar kartą matyti.

Tavo Stasys

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai 1948 m. vasaros pabaiga)

Miela Viti

Aš apsileidau ir tau ilgai neparašiau laišką. Tikrai sakant, mes laukėm iš tavęs žinių, nes buvo kalbama, kad jūs per-sikėlėt kitur²⁹. Dabar visi išvažiavę. Mokykloj tuščia, mes apkalbėdavom apie tave su Krukaite, dabar ji taipgi išvykus. Tik vakar pradėjo grįžti pirmoji partija iš Leningrado, o iš Maskvos tik grįš po savaitės³⁰. Mokykloj vos keli studentai, daugiausia nepasisekėliai likę, kurių vadas Gaidenis (?)³¹, o vasaros praktikos vadovas Žmuidzinavičius³². Vis tik iš laišk-o matyti, Vituk, kad tau labai sunku. Nereikia persisteng-ti, tai svarbiausia, Viti. Tu parašyk, Vituk, kiek tu uždirbi į dieną.

Tau tavo teta ponija Digrienė³³ išsiuntė pinigų, ar tu galėsi pinigų paimti, ar turi dokumentus, mes nežinom. Aš Narbu-taitėi perdaviau 200 rublių, kad tau pasiųstų, ji nešiojosi pusę mėnesio, neišsiuntė, o perdavė tavo tetai. Mat aš buvau labai užimtas ir, be to, sirgau gripu, nors vasaros laikas. Dabar jau sveikas, apie tai tau vėliau parašysiu, kai gausiu iš tavęs laišką, noriu sužinoti, ar tavo laiškų neperskaito prieš tai kitas, pav.[ydzui], nors tavo mama, aš praėjusį laišką tau pasiun-čiau nesivaržydamas rašyti: gal tau padariau nemalonumų ir tau namiškiai prikaišioja mūsų santykius³⁴. Šileika pasakojo,

kad jūs susitikote, Viti, savo gimines kelionėje³⁵, nežinau, iš kur jis žino.

Tu randies gana tolokai, Vituk, bet važiuojant orlaiviu ligi Tomsko, o paskui traukiniu ne taip jau mano projektas būtų neįvykdomas, tik aš kitą metų spėčiau.

Tu manęs klausai apie iliustracijas. Žinai, aš tų iliustracijų nebedirbu, kaip tu išvažiavai, pradėjau tingėti dirbti užsakyimus, bendrai nenoriu dirbti, be to, Drazdauskas³⁶ nori, kad kita ką dirbčiau, o ne tas kvailas iliustr., o aš kitų dalykų nebeneriu iliustruoti, ką man pasiūlė. Be to, Drazdauskas ir kiti nebemoka už darbą visai, tai kam dirbti.

Dirbinėju kompoziciją, bet čia tiek daug darbo, kad daugiau, negu aš manau ir negu tu manai, taip kad nežinau, ar aš suspėsiu tą kompoziciją baigti. Visų pirma, tavo etiudus turiu, o Ciplijausko (duok jam linkėjimus) galvos etiudo nebeteko padaryti, be reikalo tu, Viti, buvai priešinga. Vis viena, jeigu ne kompozicijoje, tai taip su juo patekai kartu³⁷. Atleisk, Vituli, už juoką. Man labai labai be tavęs ilgu ir aš visą laiką esu su tavimi dėl to, kad pervedu tavo portretus į drobę ir tas tęsis ne mažiau 2 metus, tu vis tiek mane kankinsi ir aš negalėsiu nuo tavęs pabėgti³⁸. Tau lengviau, tu neturi nei mano etiudų, nei kitų likusių realių palikimų. Mano bendrai gyvenimas, Vituli, dabar yra liūdnokas, gal parašysiu tau apie tai vėliau (nenoriu atvirai rašyti). Geriau gal visai apie tai neminėti.

Tu manęs prašei parašyti apie klasę, dabar jos neturiu ligi rudens. Tik tiek, kad Stoškus ir Zuza pereina laborantų teisėmis ir Stoškus dėstys pas mus paišybą I–II–III kursams. Dilkas³⁹ pereina Kalpoko⁴⁰ studijon tapybai. Mackonis asistentu teisėmis pereina dėstyti tapybai I–II kursams, taipogi pas mus. VI kursas pradeda ruošti diplominiams darbams. Raja turbūt darys vitražą, žinai, ji su tapyba neišvažiuos. Šiaip mokyklos kieme dabar tik karvės ganosi. Aš einu kasdien beveik maudyti ir ateinu 5–6 val. dirbti, vis galvoju, o gal tu būsi, bet tavęs nėra, dabar jau tikrai tavęs nėra ir raktuko nebepalieku.

Sudiev, Viti, bučiuoju, Stasys

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai 1948 m. vasaros pabaiga)

Labas, Vituk

Tau rašau trumpai, netrukdydamas. Žinai, niekur negaliu pagauti tavo tetos⁴¹, o laikas bėga. Ji išvykus Vilniun, prašiau Krukaitės adreso, bet ji nežino. Prašiau Krukaitės, kad jeigu ji atvyks Kaunan, kad man Krukaitė praneštų. Geriausiai tu tetai parašyk, kas pirkti, ir atsiųsk tavo tetos adresą, aš nusiųsiu jai pinigų Vilniun. Bijau, kad mes tuo klausimu ilgai rašinėsimės, o tu Sibire sušalsi ir tapsi ledo gniužulas. Dabar, Vituli, kita versija, ar nėra pas jus žvėrių, kur tu galėtum nusipirkti kailius ir vietoje pasisiūti. Kailinių pasisiuvimas ne kažin koks mokslas, nuo palito nuimsi formas iškirpus iš popierio (tik platesnes) ir susiūsi, ir bus kailiniai, o tu su vatinais sušalsi, čia tau ne Lietuva. Be to, ir kelnes vertėtų ne vatines, o kailines siūti. Žiemą negausi reumatizmo, o pavasarį, kaip tau prilįs kokių blusikių, būsi smarkesnė (atsiprašau, Vituk, už juoką). Bendrai, jeigu nėra Sibire žvėrių ir negali gauti pirkti kailių, geriausiai tau teta išsiųstų ar kailius, arba kailinius iš Lietuvos, čia kailis (avies) ligi 60 rublių. Nežinau, vatinis ar tiks, man rodos, kad vata tinka kai kur užkišti, kad vėjas ne-

pūstų. Bendrai, tuo klausimu, kaip daryti, tu rašyk, o jeigu prieš tai tavo teta pasitaikius [būtų] Kaune, perduosiu jai tuo reikalu pinigų.

Tu rašei, Vituli, kad pasiuntei prašymą, kad tau leistų grįžti. Kam tu tokius dalykus darai, rodos, tavo teta jau tokį prašymą pasiuntė su charakteristika, jau aš gana kenčiu už formalizmą. Kodėl tu negali išsigydyti dar Sibire sėdėdama nuo tokių formalizmo kaip prašymų rašymas. Jeigu tau reikės, pasiųsiu kitą – kopiją charakteristikos, šiojis tokis dokumentas, tu dabar jokių dokumentų neturi.

Aš, Vituli, pradedu tinginiauti, neturiu akstino dirbti. Šią savaitę, kaip grįžau iš kaimo⁴², tik kavą geriu ir rūkau, ir nieko neveikiu.

Atpratau ir aš nuo fizinio darbo. Žinai, kaime kūrėm, teko jaus nešioti, tai gavau bronchitą, bet jau praėjo ir negaliu skųstis.

Pas mus dar atostogos, kai kurie aukštakai nors „dirba“, bet daugiau flirtuoja, taip kad rudenį prisieis baigti kompozicijos ir diplominiai kartu. Tavo klasė dar visai nesirodo, nors mieste jau mačiau kai kuriuos atvykusius.

Atleisk už pastirą laišką. Mano šeimoj tragedija. Varnelis, Felės „svajonė“, parašė laišką, prašo nesiženyti, o Felė jau nėščia⁴³. Mama ilgai nerodė laiško, bet galų gale paaiškėjo.

Na, viso labo, Vituk, perduok linkėjimus Ciplijauskui, parašyk, ar susitinki Pundzienę⁴⁴ kada nors – bučiuoju, Stasys

Vitalija Blažytė. Rasos Ušinskaitės archyvas

1948, rugsėjo 6 d.

Mielas Vituk

Buvau išvykęs keliom dienom provincijon, bet prabuvau apie 2 savaites. Grįžus radau 2 tavo laiškus, už kuriuos tau labai dėkingas. Namuose radau didžiausį chaosą. Atvažiuavęs Juchnevičius⁴⁵, prisivedęs svečių ir linksminasi. Šiandien rytą tiktai teko pasiliuosuoti, vakar gastroliavau visą naktelę po miestą ir ieškojau Kęstučio⁴⁶. Jį suradau „Versaly“, bet sakė, kad tavo adresas jam nebereikalingas, nes ką tik gavo iš tavęs laišką. Pinigų 600 rublių maždaug tegaliu sugriebti, tai perduosiu tavo tetai⁴⁷. Aš pats nunešiu, paaiškinsiu, kad tau priklauso už vitražo darbus, nes Narbutaitės⁴⁸ nėra. Ryt sutiksiu Rają⁴⁹, paklausu, kur tavo teta gyvena, [būtų] gerai, kad tu jai apie tai tuojau parašytum, Viti. Jeigu tau nusibosta skaityti mano per ilgas laiškas, tu skaityk tik tiek, kiek tau patinka, o likusį gali numesti neskaičius, aš neužsigausiu. Kai kuomet aš tau prirašau labai nuobodžių dalykų. Kas link smuiko pirkimo⁵⁰, tai, Viti, tu daryk, kaip tu numatai, aš nesu toks egoistas ir noriu, kad tu išvengtum tos artėjančios mizerijos, kokia vėliau tave gali apsuoti ir tame paverst baisiai nelaiminga. Tuo tarpu tu namiškiams gali padėti tik moraliai, o ne materijaliai. Nežinau, ar tu negali kreiptis į viršininką, kad nurašytų ir leistų tavo giminėm grįžti atgal kaip nedarbingiems. Tokių dalykų jau įvyko ir kai kuriuos nedarbingus atleido grįžti namon – tai yra atgal be teisės gyventi toje pat vietoj, kur gyvena.

Atleisk, Vituk, parašysiu savo bėdas, tau anksčiau nerašiau.

Tau, rodos, vieną kartą minėjau, kad mano žmona serga⁵¹. Gegužės 20 d. aš ją išvežiau sanatorijon. Kelios dienos anksčiau, kaip tu dingai⁵². Trumpai: padėtis gana kritiška, gal ji dar gyvens kokius metus antrus, bet gydytojai nebeduoda jokios vilties pagyti. Aš dėjau dideles pastangas tuo klausimu, bendrai, kad padėti jai kaip žmogui, viskas beviltiška. Šiomet, žinai, nėra uždarbių stambesnių. Dabar atsirado moderniški amerikoniški vaistai, kurių aš negaliu savo uždarbiu įkasti. Jų kaina 10 000 rublių. Taigi aš parašiau savo broliui laišką⁵³. Jis išsiuntė tuos vaistus ir laikiu. Laiško nebuvau gavęs iš jo 3 metus. Dabar gavau jau 4 laiškus, bet siuntinių nesulaukiu, nors jis išsiuntė vaistus oro paštu. Tie vaistai ir „ten“ kainuoja gana stambia sumą pinigų. Gydytojai man nepatarė pradėti su tais vaistais, bet čia paskutinė viltis ir, Vituk, yra labai sunku matyti, kuomet žmogus kamuojasi, ir pats niekuo negali padėti.

Taigi, Viti, tu išvykai tada, kada tu man labiausiai buvai reikalinga, pasiutusiai man tavęs prireikia, bet tiek to, negaliu gi aš būti tokiu egoistu, tu ir kitiems dar labiau reikalinga, o aš pamaži priprasiu, toks jau likimas. Zuza ir kitos mergaitės⁵⁴ mane erzina, kad dabar mano dirbtuvė joms neįdomi, nes neturi paslapčių, be to, jos kaltina Palį, kad tas negali išmesti iš galvos „juodbruvės mergaitės“⁵⁵. Aš joms išaiškinau, kad Palys turi labai silpną galvą ir juodbruvė mergaitė jam randasi širdy, o iš galvos jis ją sen[i]jai išmetė. Mat Palys dabar daugiausia randasi ant laiptų ir leidžiasi tamsioms panelėms ant peties.

Bendrai, Viti, ar tau tenka paromansuoti, tu man nieko neparašai, aš nesu jau toks pavydus ir vis vien tau nebesudarau jokios kompanijos. Dabar skaitau vienos amerikėnės Sibiro aprašymus, gyvenusios ten 1925–30 metais⁵⁶. Ji aprašo, kad ten neišpasakytai graži gamta ir egzotiška aplinkuma įsimylėjusiems, bet kai aš pagalvoju, kad tau ten tą egzotiką išlaikyti mažiausiai 3–4 metus, man ima pavydas.

Vis vien, Viti, mama tikrina laiškus⁵⁷, žinoma, ne visus, man sakė pašto viršininkas, žinai, kur mes vadovavom su Kalpoku paštą dekoruojant, aš pas jį užėinu ir išsikalbėjau, taigi ne viską tau parašau plačiau, tik apgraibomis⁵⁸.

Bučiuoju, Stasys

(*Prierašai abiejose paraštėse vertikalčiai*) Teiravausi, smuiko kaina maždaug su visais priedais 1 000 rublių. Perduok linkėjimus Ciplijauskui⁵⁹, parašyk kai kada, kaip jis laikosi.

1948, rugsėjo 20 d.

Labas, Vituk

Nežinau, kaip šiandien tau sekasi.

Pas mane monotonija, šiandien pasidariau laisvą vakarą dirbtuvėj. Klausau radij[o] ir tau keletą žodžių rašau. Šiaip šiemet mes labai užimti, ypač politika, noriu sustiprėti politiniai. Ir aš pradėsiu skaityti paskaitas apie komjaunimą vietoj kompozicijos. Toks dr.[augo] Denisovo⁶⁰ nutarimas keliems mums.

Žinai, aš šiemet daugiau dirbu raštinės darbą, negu dėstau pamokas. Šileikai atidaviau IV kursą, aš dėstau diplominkams, bet ir pas tuos nenuėinu.

Kad tu būtum buvus, būtum padėjęs raštinės dalykuose, kurių šiemet „pusėtinai“.

Nutariau baigti tavo portretą, jau baigiu⁶¹. Maniau, kad man užims savaitę laiko, bet jau mėnuo ir galo nesimato. Priekankinai tu mane su tuo portretu. Tik vietoj tų paukščiukų aš tau į ranką patalpinau Palį⁶².

Žinai, mano miela, nežinia, kada mes pasimatysim arba visai nesimatysim, arba tas mūsų pasimatymas nebeturės svarbos, aš pasidariau tavo portretuką. Ypač užsakymų dabar nenoriu dirbti. Kompozicija atsirado bedirbant.

Tu rašei apie Rają⁶³, ji gera mergaitė, dabar visi diplomantai mano randasi III aukšte dv[i]ejose studijose ir ruošia diplominius darbus. Raja užėina, bet mes apie tave niekuomet su ja nekalbam. Keista, užsiminus tave ji tuojau išeina, taigi dabar aš nebeužsimenu.

Vituk, tavo tetai⁶⁴ pinigų perdaviau 15 rugsėjo. Dabar tau norėjau išsiųsti, bet pas mane šį mėnesį didelis bankrotas, aš tau išsiųsiu kokią 1–3 lapkričio kokius 300 rub.

Cigarenišios tau dabar neišsiunčiau, tau gali padirbti Ciplijauskas ar kas kitas išdrožti, kas turi peilį. Vėliau gavęs kur nors nupirkti, tau prisiųsiu pypkę.

Sudiev, Viti

Stasys

1948, gruodžio 26 d.

Labas, Viti,

Siunčiu tau linkėjimų naujiems metams ir tavo gimimo dienai⁶⁵. Žinoma, kai tu gausi laišką, jau viskas bus praėję. Linkiu tau, Vituk, kad tau išsipildytų tai, ko tu troškai prieš skaitant šį laišką.

Atleisk, Vituk, aš kai kuomet niekų prirašau ir nesąmonių priplepu ir tau gali tos nesąmonės įkryti.

Šiandien antra diena Kalėdų ir randuos dirbtuvėj, dirbinėju eskyzus kompozicijai. Vakaraugėčiau, bet šiandien nutariau surimtėti.

Ką tik klausiau radijo, kad pas tave labai šalta, ar tu turi malkų ir kaip tu jas pasigimini, neparašai. Šiemet elektra ir

malkos susitvarkė taip, kad įeinam į tvarkingą socialistinį gyvenimą. Kauno kinuose eina sena filmas „Ešnapūro tigras“⁶⁶, turėjau šiandien jame būti, bet neturėjau ūpo. Galbūt gausiu velnių. Jeigu tu būtum buvus, tikrai būč aplankęs nors pusę filmos.

Sen[į]jai iš tavęs laišką gavau, nežinau, kaip tu laikais. Laiškas tavo datuotas, rodos, spalio pab. ar lapkričio pradžios.

Pasiilgau tavęs, Vita, bet ką padarysi. Ar pas jus yra, Vituk, kokis restoraniukas, tu man niekuomet neparašei, nors toks, pav.[yzdžiui], kaip prie Soboro Kaune, purvinas ir išdekoruotas senoviškomis pilimis⁶⁷, aš vis vien ten kai kuomet užėinu, ten dabar taipgi kaukia stora Katiuša ir vakar aš ten gavau su bokału į galvą. Bet aš dabar retai kur pasirodau, esu rimtas vaikas.

Sudiev, Viti, laimingai pradėti tau naujų metų vagą.

Stasy

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai 1949 m. sausis)

Labas, Viti

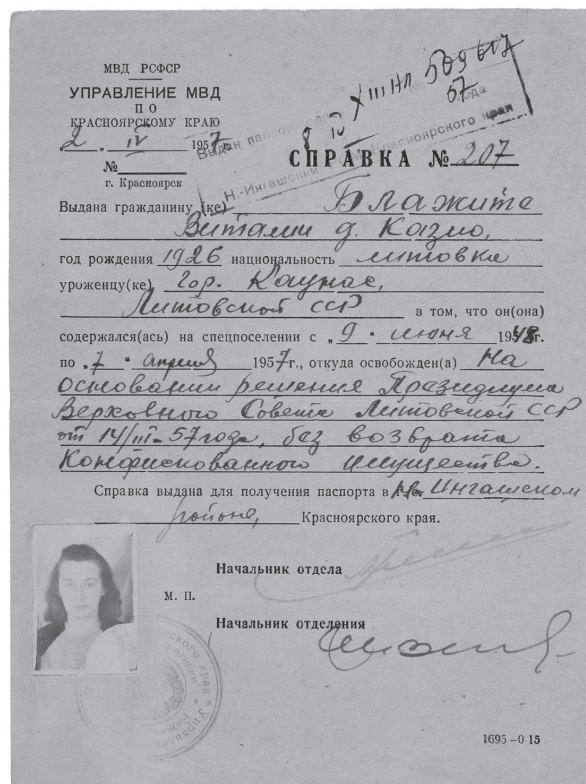
Gavau iš tavęs trumpą laiškiuką. Ilgai nežinodamas, kaip tu laikais, nes laišką gavau tik iš tavęs lapkričio pabaigoj, nutariau, kad arba tu ištekejai, arba numirei. Tau laiškus išsiunčiau du gruodžio mėn., paprastus, bet, kadangi tu jų negavai, tai šį laišką siųsiu turbūt oro paštu. Džiaugiuos, kad tu tampi „dekoratore“ su Ciplijausku, nes, žinai, tas darbas, kurį tu dirbai, specialiai paruoštas toks, kad tu intelektualiai sunyktum, o fiziniai taptum sunkenybių kilnotoja, ir kelių metų bėgyje tas pasiekiamas.

Pas mus tas pat, kas buvo pernai tuo pat laiku, niekas nepasikeitė, tik šiemet žiema šilta ir lietinga pas mus. Sako, pas jus taipgi jau pavasaris ir žiemos nebuvo.

Šileika buvo sutikęs Pundzienę senamiesty, tai ji jums siunčia linkėjimus. Pundzius tuo nelabai patenkintas, nes jam gadina romantiką su blondine.

Dar pas mus naujiena, kad Stoškus nutraukė diplominį darbą, susirgo tuberkulioze, bet pagijo, nes lengvoj formoj. Šiaip diplominininkai dirba išsijuose, Krukaitė kelis kartus apsiverkė, bet jai labai gerai einasi.

Aš, žinai, mažai dirbu, daugiausiai šiemet posėdžiauju ir rašau visokius nutarimus, jau mano draugai sako, kad aš išmokau ilgai posėdžiauti ir nebesikeikti, o dar tęsti posėdžius, kad jie būtų ko ilgesni. Paskutinę savaitę aš buvau vadovaujantis posėdžiuose, nes atėjau persišaldęs, o persišaldymas atsiliepė į nosį, kuri buvo ištisinusi ir tokio didumo, kaip pas mano marionetę Silvestrą⁶⁸, kurs kabo dirbtuvėj. Kiekvienas posėdininkas griebėsi paišelio ir pasidarė portretuką atminčiai, bet iš tikro tokios didelės nosies nebuvau matęs savo gyvenime kaip mano. Bet tas, gaila, truko tik vieną parą. Atleisk, Viti, kad rašau kvailystes, bet gyvenimėlis toks nuobodus, kad nors šioks toks įvairumas, negaliu tau neparašyti. Naujus metus sutikom kvailokai, aš atėjau antrą val. nakties, mat Gerulaitis tą naktį išvažiavo į Leningradą mokytis pusei metų⁶⁹. Aš šį kartą buvau labai girtas, o Institute dar daugiau nusigėriau, Karaškiukas paėmė mane „slaugyti“⁷⁰, bet taip nuslaugė, kad tik įėjau į dirbtuvę ir užmigau 24 valandoms, taip kad jokios romantikos dėl per didelės dozės spirito neteko patirti ir dabar mes nedrįstam viens kito.

Vitalijai Blažytei 1957 m. balandžio 2 d. išduota pažyma apie tremties laikotarpį gauti pasui Krasnojarsko krašto Žemutinio Ingašo rajone. Rasos Užsiskaitės archyvas

Felė pagimdė dukterį šiomis dienomis, aš išrinkau jai vardą Marija Melnikaitė⁷¹. Felė kviečia mane į kūmus, bet aš sutinku tik būti krikšto tėvu su Krukaite.

Perduok linkėjimus Ciplijauskui.

Tavo S.

(Priešas parašė) tau laiškus išsiuntęs buvau gruodžio 6 ir 20–26 maždaug.

1949, kovo 12 d.

Labas, Vituk,

Jau mėnuo, kaip tau neprisirengiu parašyti laiško. Žinai, kai kuomet ir nežinau, ką tau rašyti, nes jeigu tu šiandien gyventum Kaune, tai lygiai taip kaip tą pat dieną pernai. Tik šiemet biski kiekiau rodos. Šiomis dienomis paliuosuos iš tarnybos Trukį (už formalizmą) ir Kolanauską (už čierką), ateis ir mano eilė, bet gal vėliau. Labai blogai, kad tavęs neturiu, tai visa, ką aš tau galiu – rašyti, Vituk, ir tai dabar, nes aš esu bevalis... Tu parašyk, kaip tau baigėsi dekoravimo darbai ir kodėl tu nepieši vietinės gamtos, o kopijuoji kokias tai reprodukcijas. Bet, man rodos, neilgai tau teks kopijuoti, ateina pavasaris ir pasikeis tavo profesija. Mano profesija taipgi jau keičiasi, nes mažai tenka būti dailininku, o daugiau organizatoriumi visokių dalykų Institute ir dail.[ininkų] sąjungoj. Be to, už savaitės turbūt dalinu dirbtuvę į dvi dalis, t. y. vieną namuose, antrą Institute⁷², ir kompoziciją pradėsiu dirbti namuose, o kitaip Institute nieko neišeina, kai neateisiu, tai ir nebūsiu reikalingas. Ačiū Dievui, tavo portretuką baigiau, bet tikrai gerai išėjo, tai visa, ką aš padariau tau dingus.

Oficiali režisuota fotografija, užfiksavusi studentų darbus Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute koreguojantį Stasį Ušinską. Pirmame plane – Algimantas Stoškus. Apie 1948. Rasos Ušinskaitės archyvas

Nežinau, ar aš tave bepamatysiu, tai nors gerą portretuką tavo dabar turiu⁷³. Be to, Felė kaip pasižiūri kompoziciją, žinai, kurią dirbu ir baigiau tik dabar juoda-balta, visuomet nusišypso, pasižiūrėjus į tavo veidukus, ir aš matau, kad ji tave ten pažįsta⁷⁴. Vyro galvos dar neturiu – taip ir stovi figūra be galvos.

Nežinia, kiek ši vasara bus palanki darbui. Jeigu bus palanki, Vituk, man atrodytų, kad tau vertėtų pirkti smuiką. Aš, esant reikalui, galėčiau tau pinigų atsiųsti. Tu išeisi iš proto kitaip.

Be to, Viti, susitarkim žymėti laiškus numeriais, aš taip suvokiu, kad tu turbūt ne visus laiškus mano gavai. Taigi kampe aš šį laišką pažymėsiu N. 1, kitą antru ir t. t., ir tu, jei man dar rašysi, taipgi taip daryk.

Tu manęs klausėi apie žmoną. Žinai, Viti, aš su ja gyvenu kaip su seserimi. Ji labai serga. Šiomis dienomis vėl vešiu į Sanatoriją. Aš jai sudaviau Striptomicino 40 gramų. Man tie vaistai kainavo 6 000 rub. Kitu atveju jie būtų kainavę 10 000 rub, bet dalį gavau valdiška kaina iš Maskvos. Jeigu dabar laike 2-jų mėnesių nepagerės, tada beviltiška padėtis. Aš žmoną parvežiau namo spalio mėn., ji visą laiką gulėjo, dabar pavaikšto, bet negerėja. Žinai, tai baisiai bjauri liga. Ji buvo pariebėjusi 15 kilogr. daugiau, buvo pasidariusi labai stora, dabar vėl suplonėjo. Bendrai, Viti, pasiutęs dalykas, daugiau nieko. Toki mano dalia, Vituk. Mane mėgsta džiovininkės... Labai blogai, kad nėra tavęs, kas nuo jų mane gelbėdavo.

Parašyk, Vituk, sugriebus laiko, tau ligi 15 šio mėn. išsiųsiu biski pinigų. Nežinau, kaip tau juos pasiųsti, kad greičiau gautum, nes, rodos, labai ilgai perlaidos eina.

Tavo Staska

1949, rugpjūčio 31 d.

Labas, Vita

Rytoj pradėdam naujus mokslo metus oficialiai (neoficialiai už mėnesio). Šiandien laisvas vakaras – nutariau tau parašyti. Pavasarį būnant Vilnių sutikau vieną muzikantą iš tavo aplinkos, kurs mane painformavo ir įtikino, kad tu „ištekėjusi“. Gal apie tai tektų daugiau rašyti, bet neverta. Nesu pavydus. Tu galėjai man būti visai atvira kaip aš tau. Bet bendrai tuo klausimu gal baigti.

Dėkingas tau už pasveikinimą, bet čia daugiau formalumas, gal kada susitiksim, pasikalbėsime.

Tau siųsti pinigai grįžo, kvitų nelaikau, nekoki čia suma, per didelis formalumas juos paimti. Tik žiūrėjau lydimą raštą, tu tuo laiku negyvenai man patiektu adresu. Pinigai telegrafu eina savaitę ligi Kučerovo. Esant reikalui tu parašyk, tau šiek tiek galiu padėti. Ekonominiai dar šiemet aš ne taip blogai stoviu ir negaliu skųstis, daugiau „kenčiu“ kaip dailininkas formalistas.

Šiemet, rodos, tau pernai buvau rašęs, maniau aplankyti Baikala⁷⁵. Bet praleidau pinigus. Pirkau motorinį aliuminijaus laivą ir trankausi vietoj po Nemuną ir toliau. Rudeniop tą laivą skandinsiu, nes, viena, laiko gaišinimas, o antra, galiu paskandinti „keleivius“, nes dūkstant laivas greitai virsta ir kaip geležinis „plaukia“ po vandeniu. Nenoriu būti atsakingas už kito mirtį.

Žinai, Vita, turiu aš bėdų. Rugsėjo 15 d. važiuoju į Maskvą ir būsiu maždaug iki 5 spalio. Susitariau su vienu žymiu chirurgu operuoti žmonos plautį, t. y. pusę nupjauti. Kitaip ji negyvens. Reikia jai padėti, nes ji labai nori gyventi, o jos giminės randasi netoli tavęs ir nieko jai „nepadedą“. Kaip žmoną aš ją galiu ypač gerbti. Vis vien tavęs aš nebeturiu.

Žinai, aš virstu „asketu“, nustojau gerti, mažai dirbu kūrybinį darbą, trankausi gamtoj.

Kada nors „sustiprėjęs“ visuomeniniai pradėsiu spręsti tavo „problemą“⁷⁶. Šiandien neturiu įtakos ir nenoriu tuo klausimu tavęs informuoti, kas neišėjo.

Adi[e]u

Stasys

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai 1949 m. ruduo, iki rugsėjo 15 d.)

Labas, Vita

Daug kas pasikeitė nuo tavo išvykimo ir vis dar keičiasi pas mus. Tu man rašei, kad aš tau parašyčiau „kaip draugas“. Kol kas aš tau toks nesu ir kitos neturiu. Jeigu pereinu per gatvę su kuo nors, dar ne taip greit aš tą žmogų įsimyliu ar stengiuosi jau „ją“ turėti. Tu vis tik pažinai mane nepilnai ir aš nesistengiau, kad tu mane pažintum. Žinai, jeigu tu būtum neišvykęs, turbūt tarp mūsų būtų likęs tik draugiškumas, nes jau buvai pasukęs kitu keliu ir aš be jokių tragedijų taipgi rengiaus tada pakeisti linkmę. Aš noriu tuo laišku tau būti atviras. Žinai, pasauly yra daug vyrų ir moterų, geresnių už mane ir tave. Ir aš, ir tu be jokių tragedijų galėjom apsieiti be mūsų.

Dabar įvyko kitaip ir aš tavęs negaliu užmiršti. Gal pamazū užmiršiu ir tada parašysiu tau kaip draugas. O kad tu įsigijai kazoką, gal tas tau padės užtušuoti mūsų bendrą likimą ir tau tas bus lengviau. Tu kada turėsi ūpo man parašyti, parašyk man, apie kokią kitą tu kalbi.

Žinai, Vita, man rodos, kad tave suklaidino. Vyrams ta kita nėra taip greit svarbu, ypač man.

Dabar parašysiu, kaip man einasi.

Žinai, nekaip. (Neįskaitomas žodis – G. J.) pasiutusiai dirbau, paruošiau „Dr. Stalinui 70 metų“ sukaktuvėms dovaną⁷⁷. Tai buvo mūsų respublikos dovana. Aš gerai uždirbau, bet ir pradirbau. Važinėjimai Maskvon ir fundinimai Komisijoms ir t. t.

Viena, ką susilaukiau, visi mano draugai dail.[ininkai] virto priešais. Mat čia buvo projektų konkursas, kur aš sumušiau pačius svarbiausius partinius dailininkus.

Pusę metų buvo tylu, dabar jie mane baigia suėsti (kaip tas darbas užsimiršo Puškino vardo Muziejui).

Dabar puolimai spaudoj apimsta, atrodo, pažiūrėsiu, kiek iš manęs liks.

Tau parašiau pradžioj, kad daug pas mus pasikeitė. Nėra: Truikio, Kairiūkščio, Tarabildos, Strolio, Soblio ir daug kitų, ir, rodos, jau Denisovo⁷⁸. Jie visi suvirškinti dirba kitur arba valkiojasi. Labjausiai aš puolamas dar sėdžiu savo vietoj. Bet viskas tas neilgai. Institutą baigia perkelti į Vilnių⁷⁹. Atrodo, kad šį mėnesį visai perkels, taip atrodo iš šių dienų nuotaikų. Gal aš liksiu Kaune valkietis, gal kelsiuos Vilniun, pažiūrėsiu...

Sen[i]jai tau buvau berašęs. Rodos, kovo mėn. išsiunčiau tau 200 rub. Ir atviruką įmečiau parašęs pašte, kad duotum žinią, ar gavai, bet nieko nesulaukiau. Tau galėsiu turbūt išsiųsti keletą rublių po rugsėjo 15, dabar esu bankrote. Žinai, žiema artinasi, ir tau, Vita, begalės rūpesčių, ir aš tau nepadedu.

Nekas su mano šeimos gyvenimu. Žinai, mano žmonai Maskvoj apipjaustė 11 šonkaulių, ji šiaip taip laikosi, plaučiuose žaizda teoretiniai turi užgyti ar užgijo, bet dabar gyvena su vienu plaučiu. Ji vaidina sveiką, bet čia aš anksčiau ir savęs nepažinojau. Aš bijau prisiliesti, mane tiesiog šaltas prakaitas išmuša priartinus. Kol kas aš pareinu ir išeinu, miegu dirbtuvėj.

Žinai, Vita, jeigu tu būtum neišnykęs, pas mane ta platoniška šeima būtų sugriuvus, nes aš turiu tiesiog nebepakeliamą padėtį, bet užteks apie tai.

Felė grįžo atgal ir augina dukterį. Gerulaitį atgal suėmė, pasodino, kur reikia, ir dabar vyksta tardymai⁸⁰. Žinai, atrodo, kad jis sės ant ilgiau ir Felė liks našlė.

Adi[e]u, Vita, jeigu tu rašytum man, rašyk kol kas gal per Gabrėnaitę ar ką nors kitą. Nes užsidaro Institutas ir aš nenoriu, kad kitam papultų laiškas.

Arba aš tau rašysiu po 15 rugsėjo ir nustatysiu antrašą.

Palys išskrido šią vasarą ir nebegrižo, taigi turiu dabar tik tavo ir Palio portretą⁸¹.

Adi[e]u, bučiuoju

Stasys

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai 1949 m. gruodžio 24 d.)

Vita

Šiandien Kalėdų vakaras-naktis, aš vienas praleidžiu laiką su tavo paveikslu ir rašau tau laišką. Tavo paveikslas yra man realybė dabar. Kitos realybės aš neturiu. Kartu jis yra ir mano fetišas.

Daug čia pasikeitė nuo tavo išvykimo. Kauno miesto visuomenė kita, nuotaikos kitos, kiti studentai ir institutas. Nežinau, kuo tas baigsis, nuo rugpjūčio mėn. aš kokius 5 kartus (tikrai ne daugiau) tebuvaу klasėj. Bendrai nerandu, ką ten kalbėti.

Džiaugiuos, kad spėjau savo 2-jų metų laimę nors drobėj užfiksuoti, kurios vaizdas jau bent mano gyvenime nepasikeis.

Žinai, Vita, aš nekaltinu tavęs, jeigu tu būtum ir buvus man nenuoširdi. Žmogus nejučia kito, jis tik jaučia save per kitą. Gal tai ir buvo su mumis.

Linkiu, mano Vita, nuoširdžiai šiuos metus turėti tokius laimingus, kokius tu buvai padarius laimingus 2-jus metus mano gyvenime, kurių tokių niekuomet nebeturiu vilties turėti. Tikiu, kad mano linkėjimai tau turėtų įsikūnyti, nes jie yra nuoširdūs.

Parašysiu „taktikos“ klausimais tau laike dviejų savaitių, nežinau, ar tu tą laišką gausi. Jeigu negautum, pranešk. Mat tu rašei vieną laišką Vaičiui⁸², kurį jis man rodė. Aš tau parašysiu, kaip tu nepasiekei tikslo tuom.

Sausio mėn. važiuoju į Maskvą šeimos reikalais.

Keturis mėnesius dirbau vieną užsakymą, darbas ėjo dieną naktį. Užbaigiau. Toks mano gyvenimas trumpai.

Sudiev, Vita, bučiuoju tave su naujais metais.

S. U.

1950, sausio 4 d.

Labas, Vita

Tankiai pagalvoju, kad tu turbūt baigi sušalti ir, kaip pradėjau tau dabar rašyti, iš tikrųjų galvoju, kad gal tu ir sušalei ir laišką tau nebereikia.

Vieną kartą Vaitys⁸³ rodė tavo laišką jam. Tau tik tiek galiu pasakyti, kad iš to nieko nebus. O antra, jis toks bailys, kad jis piršto nepakels, o čia tuo klausimu netikslinga karščiuotis. Antra, vis tik jeigu tu rašytum tuo klausimu kam kitam, reikia rašyti „diplomatiniai simpatiškesnius“ laiškus, o ne trumpus

pareiškimus. Žinai, kad būčiau jo padėty, gal būtų galima mėginti, dabar aš neturiu tokio posto kaip jis.

Žinai, Vita, tau reikėtų parašyti laišką mergičkom, kaip Karaškaitei, Gabrėnaitei ar kitoms, kad jos tau padėtų tuom taip, kad pakalbėtų su komjaunimo pirmininku (Instituto) Klovu ir partijos sekretorium Reimeriu (taipgi studentas mano studijos)⁸⁴, kad jie iškeltų tavo klausimą kaip buvusios studentės labai gabios ir pavyzdingos.

Jos (mergaitės) juos sueina ir gali tuos klausimus paspręsti. Dalykas tas, kad jie tau tik padėtų oficialiai per mane, o vėliau aš jau galėčiau eiti oficialiai toliau tai tvarkyti. Čia ilgas kelias, bet tikslesnis. Be to, tu galėtum parašyti laišką Denisovui T. Jis dabar yra direktoriaus pavaduotojas ir jo rankose antspaudas. Didelis bails, bet tau reikėtų mesti ambicijas, pavaidinti ir tik rašyti jam ne taip oficialiai kaip Vaičiui.

Bendrai čia tave baigia primiršti ir skaito, kad tu ten laiminga „ištekėjusi“ gyveni.

Antra, kartok laišką į Kremlį, kur tu ir rašei. T. y. reikia parašyti, kad tau leistų studijuoti ir t. t. Be to, surašyti pavardes kaip liudinykus, pav.[yzdžiui], Žmuidzinavičiaus (kaip deputato ir užsitarnavusio dail.[ininko]), Mikėno (Stalino premijos laureato...), prof. Strolio ir t. t., mano – aš jau pradedu atsistatyti, – pažymint, kur kas dirba ir kad gali apie tave paliudyti. Čia tada bus užklausimas ir bus galima „šį tą“ daryti. Čia gal ne taip greitas kelias, bet jau tikresnis.

Vita, negalima užsidaryti kiaute, reikia tvarkyti, jeigu tu dar nesusalei. Be to, aš tau dar prašyčiau mesti ambicijas, dabar ne laikas, jeigu finansiniai tau reikia padėti, rašyk. Kiek aš galėsiu, padėsiu. Negalėsiu, parašysiu, kad negaliu.

Per trumpai tau išdėščiau padėti, sėdi Pundzius ir trukdo rašyti laišką. Tu apgalvok viską.

Adi[e]u, Stasys

(Laiškas nedatuotas, bet minima lapkričio 6 d., o Dilkos paveikslas eksponuotas 1950 m.; vadinasi, rašyta 1950 m. lapkričio 6 d.)

Labas, Vita

Šiandien pas mus šešta lapkričio, šventvakaris⁸⁵, aš baigiau puošimo darbus ir sėdžiu pavargęs. Nežinau, ar tu gavai mano laišką, rašytą pabaigoj, rodos, rugpjūčio. Tau pažadėjau parašyti anksčiau, vėluojuos. Dienos bėga, mes kapstomės ir visa. Tavo klasės draugai pradėjo diplominius darbus. Mes šiemet paliekam Kaune ir visa.

Nuotaikos nebe tos, kaip tu palikai, viskas pasikeitė, maždaug artėja link tavo padėties. Šiandien salėj vad.[inamieji] šokiai, bet aš geriau šaltai paskaityti nutariau, pastudijuoti spalvuoto stiklo receptus, nes mes stokojam šio dalyko.

Šiaip salėj nieko nėra man artimų ir tau artimų ten nėra, nes dauguma nauji žmonės.

Praėjusią savaitę gyvenau Vilniuj, ten buvo aptarimas parodos⁸⁶, aš gavau velnių, po to 3 dienas iš eilės nugėriau ir tas mane nuramino, tik tiek, žinai, negerai, kad juos įpranti vartoti. O nėra žmogaus, kuris mane nuo tokių vaistų kai kuomet gelbėtų.

Iškilo šiam sezonui Dilka, jo paveikslas labai realistinis, tema „Kolūkio organizavimas“, gana nebologas, bet netobulas⁸⁷. Šiaip paroda tapybos atžvilgiu silpna. Šį rudenį darysiu nuotraukų, tai ir tavo portretą fotografuosiu ir prisišiu tau.

Parašyk, Vituk, apie save.

Tau išsiunčiau biski pinigų, 300 rub. Tu man parašyk, kaip gausi.

Tankiai klausau per radiją oro temperatūrą Krasnojarske ir, rodos, kad pas tave jau šalta.

Sako, Ciplijauskas serga tuberkulioze⁸⁸. Ar tiesa, nežinau, bet tu jau nesivaržyk dėl savęs, kad prie to neprieitum, nes aš norėčiau tau reguliariai nors po kiek padėti.

Adi[e]u, Stasys

(Laiškas nedatuotas, tikriausiai tai 1951 m. sausio 2 d., nes rašoma apie Korėjos karą, kuris prasidėjo 1950 m. vasarą)

Labas, Vituk

Sveikinu tave su naujais metais linkėdamas sėkmės. Nežinau, kaip tu juos sutikai. Aš šiemet prasėdėjau namie. Ir beveik [visa] mano kompanija taipgi prasėdėjo pas save namuose. Atvyko Kaminskas⁸⁹, šioks toks įvairumas mums. Žinai, jis deda pastangas grįžti Institutą, bet kokius metus teks palaukti. Kitus naujus metus nežinau, kur švėsiu, geriausiai atveju Vilniuj, nes mūsų įstaigėlė baigia susilikviduoti ir jau, aišku, paskutiniai metai⁹⁰.

Pas mus jau taipgi šalta, bet kaip aš pagalvoju [apie] tavo šalčius, turbūt pas mus lygu vasarai. Tu rašei, kad Gabrėnaitė⁹¹ parašo tau apie mane.

Žinai, aš gyvenu dirbtuvėj ir tik pietauju namuose. Mano žmona tik šiomis dienomis grįžo iš Maskvos Instituto, ji deda pastangas pasveikti nors ant vieno plaučio⁹². Žinai, pasiutusi liga. Ji man visuomet aiškina, kad jau sveika, bet praeina mėnuo ir vėl reikia gulti. Tikėti reikia, kad dabar neguls. Aš „biški“ subankrutavęs, tikiu už mėnesio atsistatyti, jeigu pasiseks. Tuomet tau išsišiusi šiek tiek.

Jog nuo tavęs netoli, Korėjoj, vyksta karas⁹³. Ar tu negirdi bombardavimus, turbūt garsai užšąla ir nesigirdi, nes apie tai tu man nieko nerašei.

Tu rašei, kad sprendi formalizmo klausimus. Formalizmas reiškiasi dvejopai: I) kada dailininkas formalistas, II) kada „draugams“ jis per daug konkurentas ir dėl to nepakenčiamas⁹⁴.

Tu kada nors prisiminus man rašyti, parašyk, kaip tavo šeima laikosi. Ar tebėra tavo dėdė, kur sutikai kelyje⁹⁵.

Atleisk, kad aš tik antrą sausio tave sveikinu su naujais metais, buvo bjaurus ūpas.

Bučiuoju, Stasys

(Laiškas nedatuotas, tačiau kadangi rašoma apie KTDDI dėsnytojų likimą uždarius mokyklą ir minima rugsėjo 15 d., turėtų būti 1951 m. rudenį)

Labas, Viti

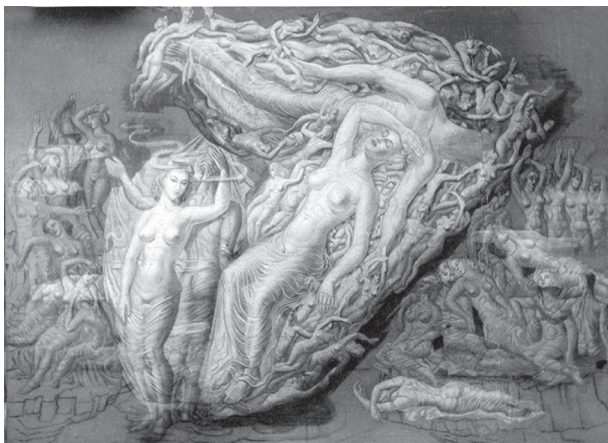
Tavo laišką gavau labai pavėluotai, apie 15 rugsėjo. Žinai, jis Kauno Institute buvo užsimetęs, nes vargšas Kauno Institutas su jo visa daile yra per vasaros atostogas likviduotas, su dideliu smulkiu sietu persijota viskas ir keletas mūsų perkelti Vilniun⁹⁶. Kaip pavasarį buvo prasidėjęs pertvarkymas, tai ir tavo laiškėlį radau, man padavė surastą ir kur tai užmestą tarp laikraščių ir žurnalų.

Mes dabar Vilniuj pradedam kurtis. Kaip ir po gaisro. Iš mano „studijėlės“ perkelti tik Stoškus, Gabrėnaitė ir aš, pedagogais, taip sakant, tarp kitko. Bendrai, žinai, daug tektų rašyti

Stasys UŠINSKAS. Vitalijos Blažytės portretas. Apie 1948.
Popierius, anglis. 53 × 55,5 cm. Privati nuosavybė. Arūno BALTĖNO nuotrauka

Stasio Ušinsko paveikslo „Vasaros nakties sapnas“ eskizų fotografijos. Apie 1948. Rasos Ušinskaitės archyvas

Stasys UŠINSKAS. Vitalijos Blažytės portretas. 1947. Popierius, anglis, pieštukas, baltalai. 45 × 57 cm. Privati nuosavybė.
Arūno BALTĖNO nuotrauka

ir tau turbūt tas ir neįdomu... Maniau, kad tu kur tai persikėlei į nežinomą vietą, bet iš tavo laiško aišku, kad tu taikiei į Irkutską studijoms, ir man atrodo, Viti, kad tau neišdegė. Parašyk, kaip tau išėjo. Žinai, be reikalo tu užsigavai, kad aš finansiniai biski tau atvirai parašiau turbūt; viena, palikim atviri, kita ko mes nebeturim. O jeigu tau „striuka“, tu visuomet man parašyk, ypač tada tai parašyk, jeigu aš galėsiu, visuomet „šiek tiek“ stengsiuos tuo klausimu pakombinuoti. O jeigu man bus sunkiau negu tau, aš ir tavęs paprašysiu kokių nors klausimų padėti.

Vita, tu tame laiške rašei atsiųsti tau ar kalbos vadovėlį, ar gramatiką, tuos niekus tau galiu atsiųsti, bet gal aš pavėlavau, todėl abejoju, ar tau tai bereikalinga, ar nepraėjo ūpas. Tu neužsigauk, kad kada tai aš juokavau, aš bendrai į viską begaliu žiūrėti ciniškai ir beviltiškai, ir tik tave galiu gerbti tavo užsiėmimuose. Kiekvienas žmogus žiūri į visa iš savo taško, aš jau kitaip nebegaliu reaguoti, kaip tik ranka numojant.

Žinai, man atsibodo tapybos menas ir dabar studijuojau stiklą, pats nežinau, kodėl aš tokias studijas pradėjau, studijuojau praktiškai stiklo spalvinimą, senas ispanų, italų spalvuoto kristalo gamybos formas ir taip jau visi metai ir dirbu gana daug. Žinai, man atsibodo ta tapyba ant drobės, tai bjaurus nedekoratyvinis menas, ypač piešti landšaftus, daryti portretus tokių dar tipažų, kurie ne prie širdies, geriau aš kada nors darysiu niekniekius, kada nors iš stiklo arba nieko nedarysiu...

*

Labai daug pasikeitė po to, kaip tu išvykai. Vilnius vėl atsistatė, Kaunas taipgi neatsilieka, pažįstamų žmon[i]ų nebe-matau, suaugo nauja karta dailininkų. Tavo draugai išsiblaškė po įvairias vietas. Aš Vilnių dabar išikūriau tokiame pusiau sklepe, pirmas langas prie Onos bažnyčios, žmonių gyventojų tiek privažiavę, kad neįmanoma butą gauti, galima tik nueiti „užkuriom“ senu terminu, bet kadangi aš oficialiai ženotas, tai tos laimės neturiu rasti bagotą žmoną, kuri turi butą. Parašyk, Viti, ar tu dar skaičiuoji pušis, ar pakeitei profesiją. Stasys

¹ Dokumentuose nurodomas Blažytės ir jos mamos tremties laikotarpis: nuo 1948 m. gegužės 22 d. iki 1957 m. balandžio 7 d., tačiau laiškų, rašytų tarp 1951 ir 1958 m., kai į Lietuvą grįžusi Blažytė apsigyveno Vilniuje, jos archyve nėra.

² KTDDI studentės Vitalijos Blažytės asmens byla. – LLMA, f. 62, ap. 2, b. 26, l. 2, 3.

³ Ten pat, l. 13.

⁴ Turimas omenyje tapytojas Jonas Mackonis-Mackevičius (1922–2002). 1948 m. birželį jis apgynė didelio formato istorinį paveikslą „Valstiečių sukilimas prieš dvarininkus 1769 m. Šiaulių ekonomijoje“, skirtą Kauno centrinės bibliotekos salei; dauguma diplominių darbų praktiškai nebuvo pritaikomi, bet visi būdavo siejami su kokių nors interjeru, šiuo atveju tai buv. Prekybos, pramonės ir amatų rūmų posėdžių salė. Kūrinį recenzavęs tapytojas Vincas Dilka vertino diplomanto darbą itin pozityviai (recenzijos juodaštį žr.: KTDDI studento Jono Mackevičiaus asmens byla. – LLMA, f. 62, ap. 2, b. 128, l. 27–32), tad kodėl darbas įvertintas ne „puikiai“, bet „gerai“, lieka neaišku, juo labiau kad rudenį jaunas dailininkas buvo priimtas dirbti Monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos katedros asistentu, o jo diplominis darbas perduotas katedros muziejui (Monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos katedros muziejinių eksponatų inventorių. – LLMA, f. 62, ap. 1, b. 111, l. 2a) ir eksponuotas 1950 m. Vilniuje surengtoje jubiliejinėje Tarybų Lietuvos dailės parodoje (Jubiliejinė dailės paroda. 1940–1950 // Katalogas. – Vilnius: Vilniaus valstybinis dailės muziejus, 1950, p. 11). Ušinskas 1948-aisiais tapo naujos komunizmo ideologu Andrejaus Ždanovo formalizmo kritikos bangos, kuriai impulsą suteikė Staliną papiktinusi Vano Muradelio opera „Didžioji draugystė“ (1947), taikiniu. Mokslo tarybos posėdyje 1948 m. vasario 24 d. instituto direktorius Jonas Vaitys teigė: „Prof. Ušinsko vedamos dirbtuvės ir kompozicijos darbuose ir studijose iš gamtos žymu formalizmo reiškinių. Pvz., vienu gabiausių Instituto studentų Stoškaus ir Jankausko darbuose ryšku nereikalingas jaunatviškos energijos polėkių eikvojimas, originalumo ieškojimas ir gamtos ignoravimas, nesiskaitant su realybe, su gyvenimu. Juk prof. Ušinskiui yra žinoma, kad panašūs eksperimentai yra kenksmingi, priešingi marksizmo-leninizmo teorijai ir kaip tokie iš Instituto sienų šalintini. <...> Taryba nutaria: kviesti Tapybos katedrą su visu rimtumu vadovautis tikrai socialistinio realizmo principais ir kuo greičiausiai atspalaiduoti nuo formalistinių reiškinių, pakeliant visą savo darbo lygį iki programos reikalavimų“ (KTDDI Mokslo tarybos 1948-02-24 posėdžio protokolas. – LLMA, f. 62, ap. 1, b. 36, l. 47). Vėlesnių posėdžių protokolai fiksuoja Ušinsko atgailos žodžius ir pozityvius kolegų atsiliepimus apie jo pastangas pasitaisyti. Tačiau Ušinsko kūrinių sovietų valdžios dešimtmečio parodoje, vykusi 1950 m. Vilniaus dailės muziejuje, nebuvo.

⁵ Akivaizdi nuoroda į Blažytės tremties faktą. Tai dar vienas argumentas laiško datai patikslinti, nes Blažytė su motina buvo ištremtos 1948 m. gegužės 22 d.; tad laiškas niekaip negalėjo būti parašytas vasarį, o skausminga tremties fakto refleksija liudija, kad įspūdziai tebebuvo stiprūs ir gyvi, taigi 1949 m. vasario variantas irgi neįmanomas.

⁶ Konradas – buvusi Kauno kultūrinio ir politinio elito susitikimų vieta – Konrado kavinė Laisvės alėjoje, po karo pervadinta į „Tulpę“.

⁷ Neidentifikuotas muzikantas, grodavęs Kauno restoranuose; bendras Ušinsko ir Blažytės pažįstamas arba giminaitis, minimas laiškuose ir toliau.

⁸ Palys – Amazonės geltonkakčių veislės kalbanti papūga, kurią Ušinskas įsigijo apie 1946 m., o 1950 m. vasarą prarado šiai išskridus iš jo dirbtuvės Meno mokyklos palėpėje. Palio vardą papūga gavo dėl savo plepumo – šia savybe išsiskyrė Ušinsko kolega skulptorius Viktoras Palys (1907–1987). Rasa Ušinskaitė prisimena, kaip tėvas ją vedėsi į Kauno zoologijos sodą ir sustabdęs prie papūgų narvo rodė žalią amazonę, net bandė ją šaukti Palio vardu, bet papūga nereagavo. Panašią istoriją savo prisiminimuose (rankraštis saugomas dukters archyve, l. 7–9) yra palikusi Vitalija Blažytė. Ji pasakojo, kad su Ušinsku nuėję į Zoologijos sodą rado narve vangiai tupinčią papūgą, kuri pakviesta Palio vardu „pramerkė savo balzganai geltoną akį, mieguistą ir abejingą. Ji nebe pažino nei Jo, nei manęs“. „Prisiminiau senąjį Palį, – tęsė ji, – tokį, koks jis buvo anksčiau: piktą ir meilų. Prisiminiau jo gyvą mane sekančią akį, laukiančią, kad aš ištiesčiau ran-

ką, kuria jis galėtų užrėplioti ant mano kairiojo peties“ (kaip tik tokia poza su papūga ant peties Blažytė ir pavaizduota 1948 m. Ušinsko nutapytame portrete).

⁹ Ušinsko studentė Rita Gabrėnaitė (1927–2001) vitražo specialybę baigė 1951 m., o Adolfina Narbutaitė (1922–1971) tekstilės specialybę – 1950 metais. Ušinskas, kaip ir kai kurie kiti Meno mokyklos, vėliau KTDDI dėstytojai, turėjo dirbtuvę mokyklos pastogėje.

¹⁰ Rachilė Krukaitė (1925–1999) – dailininkė, menotyrininkė, Ušinsko studentė, Vitalijos Blažytės bendramokslė – KTDDI baigė vitražo specialybę (kompozicija „Tapyba ir gyvenimas“ KTDDI vestibuliui) 1949 metais.

¹¹ Saugantis cenzūros apie tremtį kalbama aptakiai: kaip jau buvo mi-

nėta, Blažytė su motina ištremtos 1948 m. gegužės 22 d., t. y. likus kelioms savaitėms iki mokslo metų pabaigos.

¹² KTDDI dėstytojai Liudvikas Strolis ir Jonas Šileika, Blažytės bendramokslės ir draugės Adolfina Narbutaitė ir Rachilė Krukaitė.

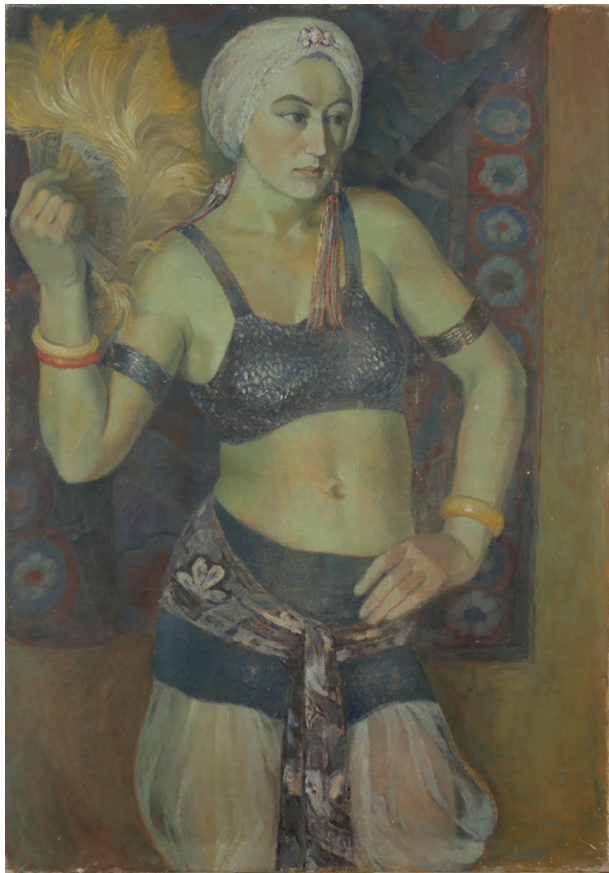
¹³ Raja – Rachilė Krukaitė; žr. nuor. 10.

¹⁴ Blažytės vagonu vežti tremtiniai buvo išlaipinti geležinkelio gyvenvietėje Stancija Tynskaja, iš ten nugabenti į gyvenvietę Meždugranka. Tai paaiškintų, kokį naują adresą galėjo gauti Ušinskas iš Krukaitės. Už šią informaciją dėkoju Blažytės bendratremtei Nijolei Janulevičiūtei – G. J.

¹⁵ Greičiausiai kalbama apie tremtinių traukinio sąstatą, kurio Ušinskas neberado nuvykęs į geležinkelio mazgą Palemono stotyje.

Stasys UŠINSKAS. Moteris su papūga (Vitalijos Blažytės portretas). 1948. Drobė, aliejus. 76 × 68 cm.
Privati nuosavybė. Arūno BALTĖNO nuotrauka

Jonas MACKONIS-MACKEVIČIUS. Odaliska (Vitalija Blažytė studentų karnavalo kostiumu). Apie 1948. Drobinė, aliejus. 100 × 70 cm. Privati nuosavybė. Arūno BALTĖNO nuotrauka

- ¹⁶ Kartu su Blažyte ir jos mama Liucina Jakovickaitė-Blažienė (1901–1965) į Krasnojarsko srities Ingašo rajoną ištremtas ir jos bendramokslis Ušinsko mokinys Vytautas Ciplijauskas (1927–2019) su seseria Marija Ciplijauskaitė-Janulevičienė ir jos dukra Nijole Janulevičiūtė. Visi kartu jie praleido pirmąją tremties žiemą: gyveno tame pačiame kambaryje tremtinių barakuose Meždugranks gyvenvietėje. Pavasarį buvo išskirstyti į skirtingas vietas, bet ir toliau palaikė ryšius.
- ¹⁷ Ušinskas gimė 1905 m. liepos 20 d., vadinasi, gavęs Blažytės sveikinimus, nedelsdamas jai atsakė.
- ¹⁸ 1948 m. laidos KTDDI diplomantų diplomai išrašyti liepos 29 d., tad galėjo būti įteikti rugpjūčio 1 d. (plg. Jono Mackonio-Mackevičiaus diplomo nuorašą. – LLMA, f. 62, ap. 2, b. 128, l. 42).
- ¹⁹ Greičiausiai lankė džiava sergančią žmoną Aukštosios Panemunės sanatorijoje; žr. laiškus: 1948 m. rugsėjo 6 d.; 1949 m. kovo 12 d.; 1949 m. rugpjūčio 31 d.; 1949 m. ruduo [iki rugsėjo 15 d.].
- ²⁰ Turimas omenyje Liucinai Blažienei priklausęs medinis namas Vytauto pr. ir Laisvės alėjos sankryžoje (nugriautas statant daugiabutį XX a. septintajame dešimtmetyje); jį Ušinskas matydavo pro priemiestinio autobuso langą pakeliui į Aukštąją Panemunę.
- ²¹ Bacho fuga galėtų būti užuomina į pabėgimą sumokėjus kyšį (*fuga* – lot., it. „(pa)bėgimas“), nes griežti smuiku Blažytė nemokėjo. Krasnojarskas – didžiausias miestas, srities centras; toponimas Kucеров užrašytas klaidingai – tai Kučerovo gyvenvietė Žemutinio Ingašo rajone.
- ²² Blažytė dirbo pušų sakintoja, rinko sakus.
- ²³ Nuoroda į Blažytės gebėjimus dirbti masinių renginių apipavidalintoja, scenos dekoratore.
- ²⁴ Vaclovas Kaminskas (1922–2002) – grafikas, sukūrė plakatus ir interjerų, kilęs iš Šiaulių, nuo 1942 m. mokėsi KTDI, buvo išvežtas darbams į Vokietiją, 1946 m. vėl įstojo į KTDDI, lankė vitražo studiją (KTDI studento Vytauto Kaminsko asmens byla. – LLMA, f. 62, ap. 2, b. 96), studijas baigė 1956 m. LTSR valstybiniame dailės

institute Vilniuje. Apie jo tremtį duomenų nėra, tačiau sprendžiant iš laiško Ušinsko aprašomu laikotarpiu jis gyveno ne Kaune.

- ²⁵ Plg. paaiškinimą nuor. 4.
- ²⁶ Algimantas Stoškus (1925–1998) – vitražistas, buvo Ušinsko studentas.
- ²⁷ Tikėtina, kad užsimenama apie santaupas pabėgimui; plg. hipotetinį paaiškinimą nuor. 21.
- ²⁸ Jonas Virakas (1905–1988) – architektas, nuo 1942 m. dėstė KTDI, tais pačiais metais suprojektavo koplytėlę Rainių žudynių aukoms, 1944 m. paskirtas KTDDI Dekoratyvinės architektūros fakulteto dekanu; 1946 m. LTSR meno reikalų valdybos nurodymu atleistas iš KTDDI dėstytojų (Jono Virako asmens byla. – LLMA, f. 62, ap. 3, b. 190, l. 10); suimtas ir įkalintas Vorkutos lageriuose, dėl sveikatos paleistas, grįžęs iš tremties Kaune apipavidalino ir įrėngė nemažą visuomeninių interjerų, tarp kitų – Konrado kavinę perkeitė į „Tulpę“.
- ²⁹ Plg. paaiškinimą nuor. 14.
- ³⁰ Sovietmečiu Lietuvos aukštųjų dailės mokyklų studentai per vasaros atostogas vykdavo į praktiką Maskvos ir Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) meno muziejuose.
- ³¹ Klaidingai užrašyta arba klaidingai transkribuota pavardė, mažiau tikėtina, kad pravardė; tokio asmens KTDDI personalo sąrašuose nėra.
- ³² Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) – tapytojas, KTDDI profesorius.
- ³³ Marija Jakovickaitė-Digrienė (1905–1995) – advokatė, Blažytės teta, motinos sesuo, vargonininko Leopoldo Digrio (g. 1934) ir smuikininko Eduardo Digrio (1944–1990) motina; studijavo teisę Monpeljė, po karo gyveno Žvėryne, Vytauto gatvėje; priėmė iš Sibiro grįžusias Vitaliją ir jos motiną Liuciną. Rėmė Liuciną ir Vitaliją tremtyje. Jos pastangomis Liucinos sūnui, Vitalijos jaunesniajam broliui Kazui Blažiui (1927–1963), buvo sutrumpintas įkalimo lageryje laikas ir 1951 m. rugsėjį leista persikelti pas motiną ir seserį. Kazys įsidarbino vietos parduotuvėje, taip padėjo šeimai išgyventi. Digrienė rėmė ir Karagandos lageryje įkalintą brolį Bronislavą Jakovickį (g. 1908, mirties data nežinoma). Rasos Ušinskaitės manymu, tikėtina, kad Ušinskas, būdamas žinomas ir matomas žmogus, nenorėjo rizikuoti ir patraukti dėmesio į save, tad naudojosi Digrienės paslaugomis siųsdamas pinigines perlaidas ir siuntinius Vitalijai Blažytei.
- ³⁴ Dar viena aliuizija į cenzūrą.
- ³⁵ Pasak Rasos Ušinskaitės, turimas omenyje Jonas Blažys – Vitalijos dėdė, tėvo brolis, jauniausias šeimoje, paveldėjęs didelį šeimos ūkį pavilkių prie Nemuno. Jonas buvo ištremtas su šeima. Išvažiudamas įsidėjo pomidorų sėklų, iš jų Sibire užaugdavo itin gražūs ir dideli pomidorai, Jonas juos pardavinėdavo stotyje ir prisidurdavo pinigų šeimai išlaikyti. Buvę samdiniai siųsdavo Jonui maisto. Blažių dvaras buvo medinis, ilgaiui apgriuvo, dabar tvarkomas naujų savininkų.
- ³⁶ Valys Drazdauskas (1906–1981) nuo 1945 iki 1949 m. buvo Kaune veikęs Valstybinės grožinės leidyklos vyriausiasis redaktorius. Užsakymus apipavidalinti ir iliustruoti knygas jis dalijo, visų pirma, vyresnės kartos dailininkams, kuriuos pažinojo iš prieškario. Tarp tokių buvo ir Ušinskas, iki karo turėjęs vaikiškų ir bibliofilių knygų (S. Pransalio „Blėkiuota gerklė“, 1934) iliustruotojo ir dizainerio patirties, tačiau sovietmečiu knygų iliustravimo srityje nebenorėjęs dirbti; apie tai sužinome ir iš šio laiško. 1949 m. leidykla buvo perkelta į Vilnių, Drazdauskas suimtas ir įkalintas Karagandos lageryje už sovietinei santvarkai pavojaus pažiūras ir kalbas.
- ³⁷ Tikėtina, jog tai paveikslas „Vasaros nakties sapnas“ (plg. paaiškinimus nuor. 38 ir 74), o sakinytis „vis viena, jeigu ne kompozicijoje, tai taip su juo patekai kartu“ – šiurkštoka aliuizija į tremtinių vagoną ir tremties vietas, kuriose Blažytė atsидūrė kartu su Ciplijausku.
- ³⁸ Neabejotinai portretiška yra ir daugiafigūrė Ušinsko kompozicija „Vasaros nakties sapnas“ (1948), kurios centre – snūdžios erotikos kupina Blažytės figūra. Apie šį paveikslą prisiminimuose (rankraštis, Rasos Ušinskaitės nuosavybė, l. 114) Blažytė rašė: „Užmanymas gimė labai seniai. Pirmą kartą Jis skaitė Šekspyro „V. n. sapną“ plaukdamas laivu per Atlantą. Prisimenu, kad prieš pradėdamas Jis vėl skaitė Šekspyrą. Ir gimė šis darbas tomet, kai mudu pergyvenom savąjį „vasaros nakties sapną“. Užmanymas buvo kažkada numatytas vykdyti daugiau kubistinėje formoje, bet pasikeitusi aplinka privertė Jį viską spręsti daugiau realistinėje formoje. Kaip ir visus savo stambiųjų darbus, Jis sukomponavęs pradėjo studijuoti kiekvieną figūrą su modeliu, aš pozavau Jam centrinei figūrai“. Kitoje vietoje (l. 153)

prisiminimų autorė papildo: „Pradiniame varijante 4 pagrindinės figūros buvo tartum nešamos šekspyriškų elfų. Toliau vystant kompoziciją vaikų-elfų dailininkas atsisakė ir išvystė pagrindinės temos pakartojimą.“

³⁹ Vincas Dilka (1912–1997) – tapytojas, nuo 1947 m. Piešimo katedros vedėjas, taip pat dėstė tapybą Rimto Kalpokų studijoje.

⁴⁰ Rimtas Kalpokas (1908–1999) dėstė KTDDI, jis – vienas monumentalios ir dekoratyvinės tapybos dėstytojų, kaip ir Ušinskas, turėjo savo studiją.

⁴¹ Žr. nuor. 33.

⁴² Greičiausiai gimtųjų vietų Pakruojo rajone.

⁴³ Kazys Varnelis (1917–2010) – tapytojas, Ušinsko mokinys ir pirmtakas Bažnytinio meno muziejaus direktoriaus poste, karo metais artimai bendravo su Ušinsko seseria, tuo metu KTDI studente Filomena Ušinskaitė (1921–2003), jie buvo laikomi pora, 1944 m. pradžioje Ušinskaitė aplankė Varnelį Vienoje, kur jis nuo 1943 m. studijavo, o 1945 m. baigė tapybą dailės akademijoje. Po karo jų santykiai nutrūko, nes Ušinskaitė grįžo į Kauną, o Varnelis liko Vakaruose, gyveno Vokietijoje, 1948 m. persikėlė į JAV. Tais pačiais metais Ušinskaitė iškėję už Kauno dramos teatre dirbusio Broniaus Gerulaičio, po metų susilaukė dukros Neringos.

⁴⁴ Pundzienė – galbūt skulptoriaus Broniaus Pundziaus žmona.

⁴⁵ Tikėtina, kad turimas omenyje režisierius Romualdas Juknevičius.

⁴⁶ Žr. nuor. 7.

⁴⁷ Žr. nuor. 33.

⁴⁸ Žr. nuor. 9.

⁴⁹ Rachilė Krukaitė; žr. nuor. 10.

⁵⁰ Žr. nuor. 21.

⁵¹ Pirmoji Ušinsko žmona sirgo džiova, žr. nuor. 19.

⁵² Oficiali Blažytės tremties diena – 1948 m. gegužės 22 d., tačiau jos su mama greičiausiai buvo suimtos diena ar net keliomis dienomis anksčiau.

⁵³ Ušinsko brolis Romas (g. 1910 JAV) su mama grįžo į Lietuvą, o apie 1926 ar 1927 m. vėl išvyko pas jos pusseserę į Niujorką. Pradinį kapitalą susikrovė prohibicijos laikais prekiaudamas namine (*moonshine*). Kai Stasys ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo Niujorke, jie gyveno kartu.

⁵⁴ „Zuza“ – Ušinsko studentė Sofija Veiverytė (1926–2009) – baigė studijas 1949 metais. Šia pravarde Veiverytė buvo vadinama ir vėliau, jau apsigyvenusi Vilniuje. „Kitos mergaitės“ – be abejo, Blažytės bendramokslės Ušinsko studentės.

⁵⁵ Apie Palį žr. nuor. 8.

⁵⁶ Ušinsko minimo teksto ir jo autorės identifikuoti nepavyko; tai galėjo būti tarpukariu anglų kalba išleista atsiminimų knyga.

⁵⁷ Užuomina apie sovietinę laiškų cenzūrą.

⁵⁸ Maskuojant nuorodą apie cenzūros veikimą ir būtinus nutylėjimus laiškuose prisimenamas Petro ir Rimto Kalpokų pašto ženklų frizas Lietuvos pašto pastate Laisvės alėjoje.

⁵⁹ Vytautas Ciplijauskas, žr. nuor. 16.

⁶⁰ Trofim Denisov (g. 1904) – KTDDI profesorius, buvęs suvirintojas, 1946 m. iš Maskvos į Kauną atsiųstas komunizmo ideologas, Marksizmo-leninizmo katedros vedėjas ir direktoriaus pavaduotojas mokslo ir auklėjimo reikalams (Dėstytojo Trofim Denisov asmens byla. – LLMA, f. 62, ap. 3, b. 33).

⁶¹ Turimas omenyje Vitalijos Blažytės portretas su papūga ant peties.

⁶² Žr. nuor. 8.

⁶³ Rachilė Krukaitė, žr. nuor. 10.

⁶⁴ Žr. nuor. 33.

⁶⁵ Vitalija Blažytė gimė 1926 m. sausio 9 dieną.

⁶⁶ „Ešnapuro tigras“ („Der Tiger von Eschnapur“, 1959) – Fritzio Lango režisuotas filmas, pirmoji vadinamojo Indijos epo dalis; antroji – „Indiškas kapas“ („Das Indische Grabmal“).

⁶⁷ Identifikuoti minimos vietos nepavyko.

⁶⁸ Silvestras Dūdėlė – pagrindinis to paties pavadinimo Antano Gustaičio satyrinės pjesės (pirmą kartą pastatyta 1934) herojus. Ušinsko režisuotas spektaklis su jo sukurtomis ir Petro Svidro pagamintomis marionetėmis, pirmą kartą parodytas 1936 m. gegužės 6 d., laikomas Lietuvos profesionaliojo lėlių teatro pradžia.

⁶⁹ Filomenos Ušinskaitės vyras.

⁷⁰ Galėtų būti vienas iš dviejų – žinomo vargonininko ir chorvedžio Adolfo Karaškos (1911–2000) – sūnų.

⁷¹ Filomenos Ušinskaitės dukra Neringa Gerulaitytė-Šapkauskienė gimė 1949 metais.

⁷² Ušinskas tuo metu gyveno M. Valančiaus gatvėje su pirmąja žmona, dvynėmis dukromis Vida ir Jūrate, seseria Filomena, jos dukra Neringa ir mama. KTDDI veikė buvusiose Meno mokyklos patalpose A. Mackevičiaus gatvėje. Centrinio pastato pastogėje nuo mokyklos atidarymo dienos buvo dėstytojų dirbtuvės; Ušinskui buvo paskirta viena iš jų.

⁷³ Blažytės portretas su papūga.

⁷⁴ Tikėtina, kad turimas omenyje „Vasaros nakties sapnas“, kur yra bent du Blažytės atvaizdai, o viename ji apkabinusi nusigręžusį vyrą.

⁷⁵ Žr. nedatuotą laišką, rašytą 1948 m. vasaros pabaigoje.

⁷⁶ Užuomina apie pastangas išvaduoti Blažytę iš tremties.

⁷⁷ Stalino (1878–1953) 70-metis buvo minimas 1948 m. gruodžio 21 dieną. Pasak Blažytės užrašų, Ušinskas ta proga sukūrė „miniatiūrinę vitražinę knygą“.

⁷⁸ Suminėti iš KTDDI atleisti dėstytojai dailininkai Vytautas Kairiūkštis, Petras Tarabilda, Liudvikas Strolis, Liudas Truikys, prancūzų kalbos dėstytojas Vytautas Soblys ir marksizmo dėstytojas Trofimas Denisovas.

⁷⁹ Užsimenama apie planus jungti Vilniaus ir Kauno dailės institutus, gal net degraduoti aukštąją dailės mokyklą į aukštesniąją.

⁸⁰ Filomenos Ušinskaitės vyras Bronius Gerulaitis turėjo problemų su teisėsauga, po to jie gyveno atskirai.

⁸¹ Apie papūgos Palio likimą žr. nuor. 8.

⁸² Jonas Vaitys (1903–1963) – tapytojas, 1946–1951 m. KTDDI direktorius.

⁸³ Žr. nuor. 82.

⁸⁴ Rita Gabrėnaitė – žr. nuorodą 9; Danutė Karaškaitė-Brusokienė (1925–2001) – vitražistė, studijas KTDDI baigė 1951 m.; Boleslovas Klova (1927–1986) 1951 m. baigė KTDDI mozaikos specialybę pas Rimtą Kalpoką, nuo studijų laikų pasižymėjo kaip aktyvus meno lauko administratorius; Adolfas Reimeris (1923–1987) mokėsi KTDDI vitražo, 1952 m. baigė tapybą jau LTSR valstybiniame dailės institute, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, vėliau buvo LTSR valstybinio dailės instituto Vaizduojamosios dailės fakulteto dekanas.

⁸⁵ Lapkričio 7 d. sovietų laikais būdavo minimas 1917 metais bolševikų įvykdytas valdžios perversmas.

⁸⁶ Tikėtina, kad kalbama apie 1950 m. Vilniaus dailės muziejuje surengtą Jubiliejinę dailės parodą, skirtą tarybų valdžios Lietuvoje dešimtmečiui. Ušinsko kūrinių parodoje nebuvo; plg.: „Jubiliejinė dailės paroda. 1940–1950“ / Katalogas. – Vilnius: Vilniaus valstybinis dailės muziejus, 1950.

⁸⁷ KTDDI Piešimo katedros vedėjas Vincas Dilka savo paveikslą „Kolūčio steigiamasis susirinkimas“ pirmą kartą eksponavo 1950 m. Vilniaus dailės muziejuje surengtoje Jubiliejinėje dailės parodoje, skirtoje tarybų valdžios Lietuvoje dešimtmečiui. Tai buvo Lietuvos žemės ūkio kolektyvizacijos lūžio laikotarpis: beveik 80 proc. ūkių per kelerius metus paversti kolektyvine nuosavybe. Prieš tai valstiečiai ir ūkininkai buvo masiškai tremiami į Sibirą. Dilkos kūrinyje formaliai ne tik atitiko socialistinio realizmo reikalavimus – jis buvo nepaprastai aktualus politiškai.

⁸⁸ Vytauto Ciplijausko dukterėčios Nijolės Janulevičiūtės teigimu, tokie gandai tikrai sklido, tačiau, laimei, Ciplijauskas tuberkulioze nesusergo.

⁸⁹ Vaclovas Kaminskas, žr. nuor. 24.

⁹⁰ Užsimenama apie KTDDI dėstytojus bei studentams žinomus mokyklos uždarymo planus, jie buvo įgyvendinti 1951 metais.

⁹¹ Rita Gabrėnaitė, žr. nuor. 9.

⁹² Apie žmonos ligą žr. nuor. 19.

⁹³ 1948 m. TSRS ir JAV pastangomis Korėja pagal 38 paralelę buvo padalyta į du politinius darinius: komunistų valdomą Šiaurės ir anti-komunistinę Pietų. Karo veiksmai tarp šių darinių prasidėjo 1950 m. birželio 25 d., kai TSRS ir Kinijos Liaudies Respublikos remiamos Šiaurės Korėjos karinės pajėgos įsiveržė į Pietų Korėjos teritoriją.

⁹⁴ Ušinskas akivaizdžiai reflektuoja savo paties ir kitų už formalizmą apkaltintų jo kolegų, pavyzdžiui, Liudo Truikio, patirtį.

⁹⁵ Žr. nuor. 35.

⁹⁶ Turima omenyje, kad 1951 m. uždarius KTDDI dirbti reformuotoje aukštojoje dailės mokykloje Vilniuje pasiūlyta tik keliems Kauno pedagogams.